

УДК 339.56.055:636

JEL Classification: Q13, Q17, Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905077>

*Н.І. ПАТИКА, кандидат економічних наук,
доцент, докторант*

Конкурентоспроможність та позиціонування України на світовому ринку молочної продукції

Мета статті - визначити рівень конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів», оцінити позиції України на світовому ринку молочних продуктів та окреслити напрями їх посилення.

Методика дослідження. З метою розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності, визначення динаміки експорту молокопродуктів та місця України на світовому ринку молочної продукції застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, статистичних групувань, трендовий аналіз, графічний метод, індексний, коефіцієнтний аналіз тощо). За допомогою прийомів абстрактно-логічного методу та методу узагальнення визначено заходи забезпечення конкурентоспроможності виробництва молочних продуктів України.

Результати дослідження. Розраховано інтегральний індекс конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів» за період 2014-2016 рр. Обґрунтовано, що його позитивну динаміку визначали показники, які характеризують економічний розвиток галузі, а також показники ділової активності, ефективності організації збуту та просування товару на ринок. Стримуючими чинниками виявилися збитковість галузі та низькі показники участі у зовнішньоекономічній діяльності. Питома вага України на світовому ринку молочних продуктів залишається незначною та по основних його сегментах не перевищує 0,06-0,52%. Така ситуація стала результатом наявності системних проблем розвитку галузі.

Елементи наукової новизни. Встановлено напрями підвищення конкурентоспроможності виробництва молочних продуктів та посилення конкурентних позицій України на світовому ринку молочних продуктів на державному та виробничому рівнях управління.

Практична значущість. Визначення системних проблем розвитку галузі, заходів щодо підвищення конкурентоспроможності виробництва молочних продуктів та напрямів зміцнення конкурентних позицій України на світових ринках молокопродуктів дозволить розробити ключові пріоритети для формування ефективної політики підвищення конкурентоспроможності української молочної продукції на світових ринках. Табл.: 4. Рис.: 1. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: світовий ринок молока та молокопродуктів; критерії конкурентоспроможності; інтегральний індекс конкурентоспроможності; експорт; позиціонування; виробництво молочних продуктів.

Патика Наталія Іванівна - кандидат економічних наук, доцент, докторант відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Постановка проблеми. Ринок молока і молочної продукції є одним із перспективних продовольчих ринків України й посідає важливе місце у вирішенні проблеми продовольчого забезпечення населення держави. На сьогодні вітчизняний ринок молока та молокопродуктів функціонує в умовах поширення прояву глобалізаційних процесів. Незважаючи на значний потенціал виробництва молочних продуктів, за даними Світової організації торгівлі, Україна в 2017 р. займала лише 0,47% світового експортного ринку молочної продукції. Причина цього

полягає в порівняно низькій конкурентоспроможності та слабких позиціях українських товаровиробників на світових ринках. Тому розвиток виробництва молочних продуктів, підвищення рівня його конкурентоспроможності та нарощування експорту молочної продукції нині мають стати важливим стратегічним завданням економічної політики нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку ринку молока і молокопродуктів та виходу українських товаровиробників молочних продуктів на зовнішні ринки в науковій літературі приділяється достатньо уваги. Зокрема ці питання роз-

© Н.І. Патика, 2019

криті у роботах Є. В. Гавази [1], М. Ю. Гарбуза [2], Ю. В. Сірої та О. В. Коваленко [6], С. В. Тивончук та Я. О. Тивончук [7], І. В. Тюхи та О. Д. Стеценко [8], Г. С. Федосєєвої [9], І. Федулової [10] та ін. На думку авторів, ринок молока і молокопродуктів має потужні позиції та володіє високим експортним потенціалом [1, 2, 9]. Науковці у своїх працях також досліджують загальні тенденції розвитку молочної промисловості та ринку молочної продукції в країні у цілому, визначають існуючі можливості й загрози [6, 8, 10], підкреслюють важливість інтеграції України у світовий економічний простір та визначають її вплив на розвиток вітчизняного виробництва молока і молочних продуктів [3, 4, 5, 7].

Проте, незважаючи на значні наукові напрацювання, питання оцінювання рівня конкурентоспроможності виробництва молочної продукції як виду економічної діяльності та визначення напрямів щодо підвищення його конкурентоспроможності й посилення позицій України на світових ринках молочних продуктів залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого опрацювання.

Мета статті – визначити рівень конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів», оцінити позиції України на світовому ринку молочних продуктів та окреслити напрями їх посилення.

Методологія дослідження. За методологічну основу дослідження слугує системний підхід до вивчення явищ і процесів та діалектичний метод пізнання, які дозволили комплексно дослідити процеси, пов'язані з конкурентоспроможністю виробництва молочних продуктів в Україні. З метою оцінки рівня конкурентоспроможності, визначення динаміки експорту молокопродуктів та місця країни на світових ринках молочної продукції застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, статистичних групувань, трендовий аналіз, графічний метод, індексний, коефі-

цієнтний аналіз тощо). За допомогою прийомів абстрактно-логічного методу та методу узагальнення визначено напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва молочних продуктів.

Виклад основних результатів дослідження. Оцінювання рівня конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів» було проведено відповідно до алгоритму, який передбачає три етапи: розрахунок одиничних показників конкурентоспроможності виробництва молочних продуктів і переведення їх у відносні величини; розрахунок критеріїв конкурентоспроможності; розрахунок інтегрального індексу конкурентоспроможності. В основу оцінки конкурентоспроможності виробництва молочних продуктів покладено принцип, відповідно до якого критерієм конкурентоспроможності є ефективність.

У процесі дослідження було обґрунтовано двадцять три показники вимірювання ефективності господарської діяльності (табл. 1). Показники поділено на шість груп, кожна з яких відображає стан певної сфери: рівень економічного розвитку галузі, інтенсивність виробничої діяльності, прибутковість, фінансову стійкість та платоспроможність, ділову активність в галузі, ефективність управління збутом та просування товару на ринок, участь у зовнішньоекономічній діяльності. По кожній групі розраховується індивідуальний (частковий) індекс, які разом після зважування показують інтегральний індекс конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів» ($I_{кп}$) у той чи інший рік. У кожному частковому індексі використовуються щонайменше три показники – це забезпечує надійніше та достовірніше оцінювання. При виборі індексів та їхніх складових орієнтувалися на ті, які найповніше характеризують ефективність виробництва молочних продуктів та які наявні в офіційній статистиці.

1. Показники конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів» України

№ з/п	Показник	Рік				2016 р., в. п., до 2013 р.
		2013	2014	2015	2016	
Економічний розвиток галузі						
1	Частка галузі у ВВП, %	0,36	0,38	0,28	0,32	-0,04
2	Темпи росту виробництва, %	107,6	102,4	120,7	104,8	-2,8
3	Темпи росту валової доданої вартості, %	82,5	112,2	94,6	134,0	51,5
4	Темпи росту капіталовкладень, %	113,3	164,4	67,0	121,7	8,4

Інтенсивність виробничої діяльності						
5	Темпи росту продуктивності праці, %	101,2	102,5	95,7	98,2	-3,0
6	Індекс сукупної продуктивності факторів виробництва (TFP)	1,08	1,10	1,13	1,10	0,02
7	Фондовіддача	5,43	5,06	5,44	5,83	0,4
Прибутковість						
8	Рентабельність діяльності, %	4,8	2,7	1,5	3,4	-1,4
9	Рентабельність активів (ROA), %	2,11	-3,26	-5,32	-1,41	-3,52
10	Рентабельність власного капіталу (ROE), %	12,7	-19,6	-40,0	-12,6	-25,3
11	Рентабельність оборотних активів, %	2,8	-4,3	-7,0	-1,9	-4,7
Фінансова стійкість та платоспроможність						
12	Коефіцієнт стійкості економічного зростання, %	-15,8	-37,7	-86,7	-112,3	-96,5
13	Коефіцієнт поточної ліквідності	1,13	1,11	1,08	1,05	-0,08
14	Коефіцієнт заборгованості	4,51	5,58	7,86	8,03	3,52
15	Власний оборотний капітал, млн грн	3100,3	2747,5	2013,8	1348,9	43,5%
Ділова активність, ефективність організації збуту та просування товару на ринок						
16	Ефективність управління продажами, %	2,96	-2,73	-4,25	-0,73	-3,69
17	Коефіцієнт зміни валових продажів	110,2	100,6	116,0	112,0	1,8
18	Коефіцієнт оборотності активів	1,06	0,99	1,14	1,30	0,24
19	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1,88	1,71	2,05	2,35	0,47
20	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,75	1,59	1,92	2,32	0,57
Участь у зовнішньоекономічній діяльності						
21	Експорт, млн дол. США	515,0	324,1	177,9	157,9	30,7%
22	Імпорт, млн дол. США	241,5	149,1	34,3	42,4	17,6%
23	Частка світового товарного експортного ринку (EMS), %	0,86	0,54	0,29	0,26	-0,6

Джерело: Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [11] та СOT [12].

Розрахунок показників конкурентоспроможності проводився на підставі офіційних статистичних даних Державної служби статистики України та Світової організації торгівлі (СOT) за 2013-2016 рр. [11, 12]. Зважаючи на динамічний характер, при розрахунку

І_{кп} використовували не абсолютні значення показників, а відносні – темпи росту, тобто враховувалися зміни конкретного показника в часі. Таким чином значення часткових індексів та І_{кп}, були отримані за 2014-2016 рр. (табл. 2).

2. Розрахунок інтегрального індексу конкурентоспроможності за ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів» України

Показник	Рік			Середнє значення	Темп приросту, 2016 р. до 2014 р.
	2014	2015	2016		
Індекс економічного розвитку галузі, E_p	1,207	0,895	1,181	1,094	-2,15
Індекс інтенсивності виробничої діяльності, E_{IH}	1,006	1,007	0,998	1,003	-0,80
Індекс прибутковості ВЕД, P	-1,904	-0,576	0,543	-0,647	128,52
Індекс фінансової стійкості та платоспроможності, Φ_c	-0,188	-0,246	0,084	-0,117	144,68
Індекс ділової активності галузі, ефективності організації збуту і просування товару на ринку, E_z	0,367	0,833	1,088	0,762	196,46
Індекс участі у ЗЕД, $E_{зед}$	0,258	0,313	0,671	0,278	160,08
Інтегрований індекс конкурентоспроможності, $I_{кп}$	0,241	0,457	0,671	0,476	178,42

Джерело: Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [11] та СOT [12].

За наведеними даними щодо рівня конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів», за аналізований період простежувалася стала тенденція до

підвищення. Динаміку І_{кп} (0,476)¹ насамперед визначав індекс економічного розвитку

¹ Тут і надалі середнє арифметичне значення за 2014-2016 рр.

галузі (1,094). За аналізований період хоча й відбулося зниження в натуральному вимірі обсягів виробництва молока та молокопродуктів, проте зростали фінансові результати за рахунок зміни цін із середньорічним темпом 108,9%. Також спостерігалось зростання валової доданої вартості та обсягів капіталовкладень у галузь, особливо активно в 2014-му та 2016 р. (середньорічний темп росту 105,8 і 121,1% відповідно) (див. табл. 1). Проте нижчі темпи росту виробництва молочних продуктів і валової доданої вартості порівняно з темпом росту капіталовкладень свідчать про порушення ключового правила економічного розвитку, за якого темп приросту результативних ознак господарювання (у цьому випадку обсягів виробництва продукції та валової доданої вартості) мають перевищувати темпи проросту факторних ознак (тут капіталовкладень). Отже, можна стверджувати, що значимими чинниками, які стримують посилення конкурентоспроможності виробництва молочних продуктів в Україні, є недостатність забезпечення ресурсами розвитку на фоні їх неефективного використання.

Другим за значущістю чинником впливу на $I_{кп}$ були показники, що формують індекс ділової активності, ефективності збуту й просування товару на ринок. Згаданий індекс за період 2014-2016 рр. стабільно підвищувався, досягнувши свого максимального значення 1,088 в 2016 р. (див. табл. 2). Його динаміку насамперед визначав коефіцієнт зміни валових продажів, що свідчить про ефективну виробничо-збутову діяльність, позитивне ставлення споживачів до продукції галузі та характеризує ефективність основної діяльності поза зв'язком з фінансовими операціями і нормами фіскального регулювання. Показове тут також зростання оборотності кредиторської заборгованості (від 1,71 у 2014 р. до 2,35 у 2016 р.), зниження дебіторської заборгованості (коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості за аналізований період збільшився на 45,9% - від 1,59 у 2014 р. до 2,32 у 2016 р.), що непрямо свідчить про оптимізацію розрахунків та постачання продукції, а відтак і детінізацію транзакцій у галузі.

Чинниками, що негативно позначалися на $I_{кп}$, стали від'ємні значення показників рентабельності. Крім збитковості господарської діяльності, вони свідчать ще й про відсутність структурних та організаційних зрушень

у галузі. Проте в 2016 р. ситуація змінилася на краще, і за умови збереження цієї позитивної тенденції у перспективі можна очікувати покращення результатів діяльності підприємств галузі та підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Наступним чинником впливу на $I_{кп}$ було зниження величини власного капіталу, що негативно позначилося на фінансовій стійкості та платоспроможності галузі. Також спостерігалось різке зростання від'ємних значень обсягів нерозподіленого прибутку (на 415,4% від рівня - 860,9 до - 4436,8 млн грн) [11], в основному через зростання вартості складових собівартості виготовлених товарів. Відтак існує ризик скорочення обсягів джерел формування власних коштів підприємств галузі. Зниження обсягів власного капіталу та паралельне зростання обсягів короткострокового позикового (на 12,7% - від 28315,6 млн грн у 2013 р. до 31916,1 млн грн у 2016 р.) призвело до суттєвого (на 78,0%) збільшення значення коефіцієнта заборгованості до 8,03 у 2016 р. Це свідчить про високий рівень фінансового ризику і може стати в майбутньому перепорою для залучення кредитів у галузь. Важливе значення для збереження конкурентоспроможності має коефіцієнт поточної ліквідності, який оцінює обсяг короткострокових зобов'язань і розрахунків, котрі можна погасити за рахунок усіх ліквідних активів. Оптимальне нормативне значення цього показника - не менше 2,0. За ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів» значення показника поточної ліквідності знаходилося на рівні 1,13-1,05, що свідчить про недостатній запас міцності для покриття всіх поточних зобов'язань.

Результати щодо вимірювання $I_{кп}$ також значною мірою зумовлені стримуючим впливом низьких показників участі галузі у зовнішньоекономічній діяльності. Середнє значення індексу за 2014-2016 рр. становить лише 0,278. Основним стримуючим фактором тут виступає суттєве зниження обсягів експорту, що помітно позначилося на частці України на світовому ринку молочних продуктів.

За період з 2000-го по 2016 р. у зовнішній торгівлі вітчизняним молоком та молочною продукцією відзначалася наявність двох протилежних тенденцій: збільшення імпорту (від рівня 50 до рівня 105 тис. т у 2016 р.) та зниження експорту (на 60,5% від рівня

1100 до рівня 548 тис. т у 2013 р. та 434 тис. т у 2016 р.). У 2017 р. ситуація щодо експорту змінилася на протилежну, причому темпи

зростання експорту перевищили темпи росту імпорту (92,4% проти 25,7%) (табл. 3).

3. Динаміка експорту та імпорту молока та молочної продукції в Україні за 2000 - 2017 рр., тис. тонн

Показник	Рік									
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Імпорт	50	112	273	257	410	548	357	78	105	132
До 2000 р., %	100	224,0	546,0	514,0	820,0	1096,0	714,0	156,0	210,0	264,0
Експорт	1100	1901	956	964	820	769	527	464	434	835
До 2000 р., %	100	172,8	86,9	87,6	74,5	69,9	47,9	42,2	39,5	75,9
Експортно-імпортний баланс	1050	1789	683	707	410	221	170	386	329	703
До 2000 р., %	100	170,4	65,0	67,3	39,0	21,0	16,2	36,8	31,3	67,0

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [11].

За період 2013-2017 рр. відбулися суттєві зміни в регіональній структурі експорту молочних продуктів. Зокрема, якщо в 2013 р. практично вся продукція реалізовувалася до країн СНД (Росія, Молдова, Грузія, Казахстан, Азербайджан, Туркменістан, Узбекистан тощо), то в 2017 р. географія експорту значно розширилася. Найбільшими покупцями вітчизняної молочної продукції на сьогодні є Катар (32% усього експорту молока та вершків), Китай (46% експорту молочної сироватки), Молдова (51,4% експорту маслянки), Марокко (20,9% експорту вершкового масла), Казахстан (48,1% експорту сирів). Крім того, значна частка в експорті припадає на Туреччину й Нідерланди (18,7% і 8,0% масла вершкового відповідно), Єгипет (11,2% експорту сирів), Бангладеш (11,1% експорту молока та вершків згущених), Ма-

лайзію і В'єтнам (6,7% та 6,6% експорту молочної сироватки відповідно) [13]. Така диверсифікація експортних ринків оцінюється позитивно, особливо важливим є вихід національних виробників молочної продукції за межі країн СНД на ринки країн Європи, Азії та Африки. Це сприятиме зниженню ступеня економічної вразливості галузі, ризику залежності від проведення обмежувальної зовнішньоторговельної, митно-тарифної політики окремими країнами тощо.

Якщо оцінювати позиції України на світовому експортному ринку молока і молокопродуктів, то слід відзначити її 2-ге місце за експортом молочної сироватки в 2015 р. – Україна забезпечувала 15,53% світового ринку. Проте в 2016 р. на тлі скорочення обсягів експорту та появи конкурентів ця частка скоротилася до рівня 0,27% (табл. 4).

4. Україна на світовому ринку молока та молочних продуктів

Продукт	2015 р.			2016 р.			2016 р. до 2015 р.	
	Світовий експорт, млрд дол. США	Україна		Світовий експорт, млрд дол. США	Україна		обсяги світового експорту, %	частка України у сукупному світовому експорті відповідного продукту, +/- в.п.
		Експорт, млн дол. США	Частка у сукупному світовому експорті відповідного продукту, %		Експорт, млн дол. США	Частка у сукупному світовому експорті відповідного продукту, %		
Молоко	7,42	4,618	0,062	7,58	4,89	0,064	102,2	+0,002
Сухе і згущене молоко	18,8	89,377	0,475	17,3	55,8	0,32	92,0	-0,155
Сири	26,9	35,034	0,13	26,5	21,1	0,08	98,5	-0,05
Вершкове масло	6,74	29,963	0,44	6,96	36,4	0,52	103,3	0,08
Молочна сироватка	0,1	15,53	15,53	3,75	10,1	0,27	3750	-15,26

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [11], COT [12] та The Observatory of Economic Complexity [14].

Уся інша молочна продукція, зокрема молоко, сири, вершкове масло, залишаються майже не залученими у міжнародній торгівлі. Частка України у світовому експорті таких товарів знаходиться в діапазоні 0,06-0,52%. Тобто з усього ряду позицій молочної продукції Україна не повною мірою включена до системи міжнародного поділу праці.

Проблеми, що зумовлюють недостатній рівень конкурентоспроможності українських молока та молочних продуктів на світових ринках, їх незначну частку у світових товарних потоках, на нашу думку, мають системний характер. Так, під час дослідження виявлено основні з них: низьке забезпечення ресурсами розвитку на фоні їх неефективного використання; несинхронність процесів накопичення власного капіталу та довгострокових позикових джерел фінансування з процесами формування оборотних активів, що ускладнює нагромадження власного оборотного капіталу товаровиробників, погіршує їх фінансову стійкість, знижує маневреність; висока собівартість продукції та збитковість виробництва. Прибутковість концептуально найближча до поняття конкурентоспроможності, оскільки відображає ефективність здійснення господарської діяльності, економічність виробничих витрат. Збиткове підприємство чи галузь не можуть бути конкурентоспроможними, не спроможні постачати на світові ринки конкурентоспроможні товари. Виробництво ж молока та молочних продуктів значною мірою залишається збитковим. Збитковість викликана високою собівартістю продукції, низьким рівнем продуктивності, низькою якістю та невідповідністю продукції світовим стандартам якості.

Як важливу проблему в умовах високої конкуренції на світових ринках також слід вказати розвиток логістичної інфраструктури української молочної продукції. Передусім це стосується удосконалення транспортного і складського господарств, запровадження нових прогресивних технологій первинної обробки та зберігання продукції, а також розширення каналів збуту.

Існують й інші проблеми, що стримують зростання експорту молочних продуктів з України, унеможливають повноцінне використання її експортного потенціалу та потребують свого вирішення, як-то захист вітчизняних товаровиробників на світовому ринку з боку держави. Адже незважаючи на лібера-

лізацію світової торгівлі, все більше посилюється державний протекціонізм та роль держав у формуванні торговельних потоків між країнами, у тому числі з огляду на досягнення необхідних рівнів продовольчої безпеки. Так, у відповідь на необхідність зниження тарифів держави запроваджують різні заходи нетарифного регулювання - поширення набуло встановлення завищених стандартів якості, посилення вимог щодо екологічності продукції й інші технічні бар'єри.

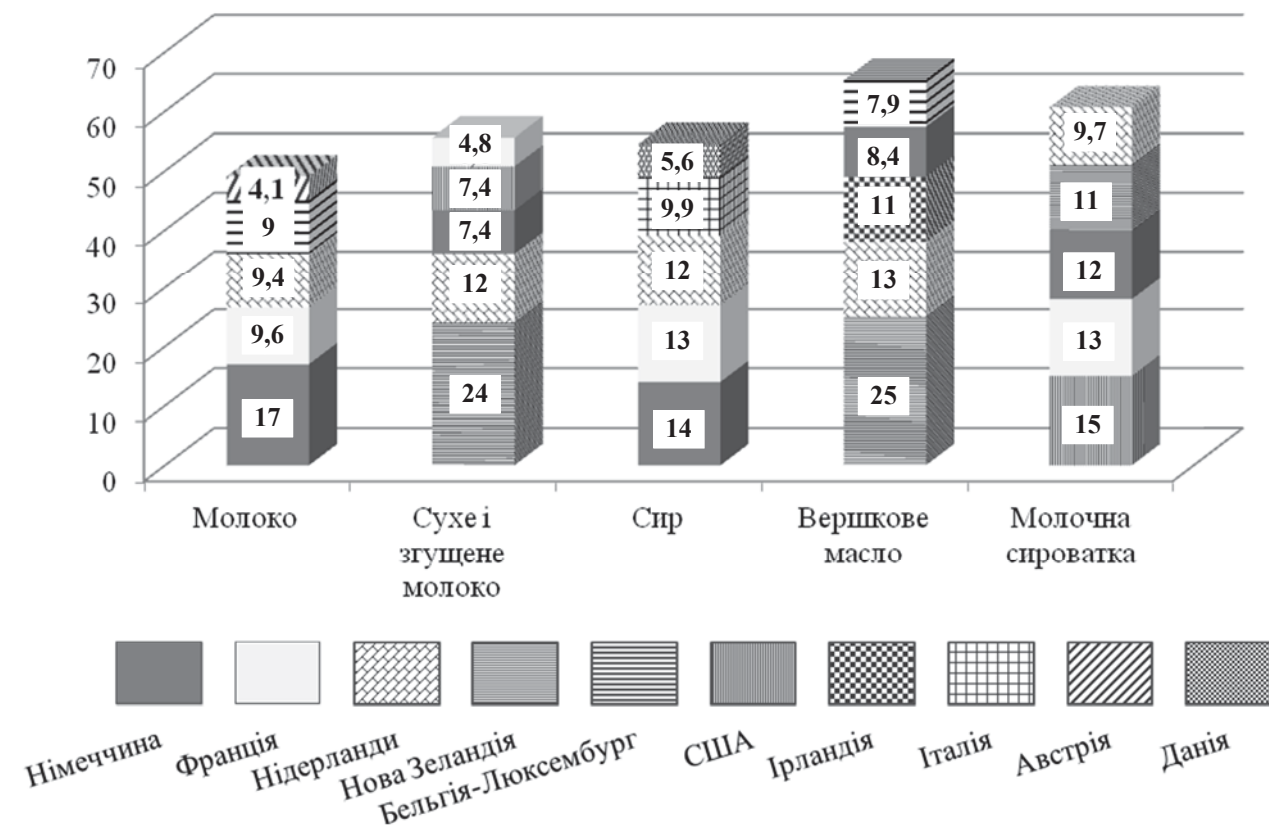
Додатковою складністю щодо завоювання світового ринку молока та молочних продуктів українськими товаровиробниками слугує високий рівень конкуренції на ньому. Характерною ознакою ринку є концентрація експорту в обмеженому колі країн (рисунк). Світовий ринок молока та молокопродуктів фактично монополізований невеликою групою країн-експортерів.

Так, на п'ять основних країн-експортерів припадає понад 49,1% світового обсягу експорту молока, 54,5 - сирів, 55,6 - сухого та згущеного молока, 60,7 - молочної сироватки, 65,3% - вершкового масла тощо. Такий високий рівень концентрації експорту створює як перепони щодо входження нових учасників-країн експортерів, так і певні ризики для країн, які імпортують ці продукти. Це можуть бути ризики, пов'язані з проведенням країнами відповідної зовнішньоекономічної політики, наприклад, спрямованої на зростання чи демпінгування світових цін, обмеження чи нарощування реалізації своєї продукції в окремі країни світу, запровадження ембарго, торгових війн тощо.

Із метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва молочних продуктів на державному рівні необхідно підтримувати покращення факторної продуктивності підприємств галузі, гармонізувати національні стандарти до стандартів і норм ЄС та міжнародних стандартів, стимулювати залучення іноземних інвестицій для модернізації галузі; на рівні підприємств галузі - збільшувати обсяги виробництва з метою отримання економії на масштабі; підвищувати ефективність використання ресурсів, зокрема ресурсу праці, основних засобів, оборотних активів тощо; оптимізувати рівень виробничих витрат; впроваджувати інноваційні проекти та підвищувати здатність щодо використання інновацій; удосконалювати кредитну та

фінансову політику підприємств; розробляти адаптивні стратегії управління ризиками;

опанувати інструментарієм конкурентних відносин тощо.

Частки п'яти найбільших країн-експортерів на світовому ринку молока та молочних продуктів, 2016 р., %

Джерело: Складено авторами за даними СOT [12] та The Observatory of Economic Complexity [14].

Для того щоб українські товаровиробники молочних продуктів могли перемагати у жорсткій конкурентній боротьбі та покращувати свої позиції на світових товарних ринках, доцільно вивчати та враховувати іноземний досвід при розробці власної стратегії [15-17]. Зокрема необхідно запроваджувати заходи державної підтримки молочного скотарства фінансового, організаційного, економічного, екологічного, техніко-технологічного та іншого характеру з метою забезпечення виробництва високоякісного молока, посилення конкурентоспроможності української молочної продукції на світових ринках. Важливо посилювати інтеграцію та забезпечувати синергію на всьому ланцюжку постачання: від особистих селянських господарств, підприємств переробки молока й реалізації молочних продуктів до споживачів на внутрішньому і світовому ринках, щоб максимально використовувати технологічні та інші переваги, які виникатимуть за рахунок ефекту масштабу й організаційних можливостей. Необхідно розширювати геогра-

фію реалізації та асортимент готових молокопродуктів за сортами і якістю, розвивати торгові марки, розробляти кон'юнктурно спрямовані стратегії ринкового позиціонування та просування товарів, формувати позитивний імідж підприємств і продукції на зовнішньому ринку тощо.

Висновки. Встановлено, що інтегральний індекс конкурентоспроможності ВЕД 10.5 «Виробництво молочних продуктів» за період 2014-2016 рр. зростає. Позитивну динаміку визначали показники, які характеризують економічний розвиток галузі, а також показники ділової активності, ефективності організації збуту та просування товару на ринок. Стримуючими чинниками виявилися збитковість галузі та низькі показники участі у зовнішньоекономічній діяльності.

Питома вага України на світовому ринку молочних продуктів залишається незначною та по основних його сегментах не перевищує 0,06-0,52%. Недостатня конкурентоспроможність вітчизняних молочних продуктів на світовому ринку зумовлена пробле-

мами, які мають системний характер, а саме: незадовільний рівень логістики, низька якість продукції, порівняно висока собівартість виробництва молока, а відтак і продуктів його переробки, низька концентрація виробництва та ін. Вирішення виявлених проблем має знаходитися в площині підвищення ефективності використання ресурсів, забезпечення фінансової стабілізації, посилення ділової активності виробників молочної продукції, забезпечення високої якості вироблюваної продукції з урахуванням світових стандартів, розвитку та удосконалення логістичної інфраструктури, підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяль-

ності шляхом пропагування продуктів українського виробництва на світових ринках, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, а також запровадження механізмів державної підтримки конкурентоспроможності молочних продуктів на внутрішньому і зовнішньому ринках тощо.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі полягають у визначенні пріоритетів та оцінці перспектив інтеграції України у світовий ринок молочної продукції через призму підвищення конкурентоспроможності галузі.

Список бібліографічних посилань

1. Гаваза Є. В. Світовий ринок молока і молокопродуктів: тенденції та перспективи для України. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 106-113.
2. Гарбуз М. Ю. Світовий ринок молока та місце України на ньому. *Економіка та управління АПК*. 2012. Вип. 9. С. 20-24.
3. Горлачук М. А. Аграрний ринок в умовах глобалізації: циклічність розвитку, коекзистивність та продовольча безпека. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 219-222.
4. Kryukova I. O., Kalyna T. Ye., Panteleiev V. P., Minakova S. M. The export potential of the agrarian sector of Ukraine in a competitive environment. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 3, No. 26. P. 196-207. <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v3i26.144833>
5. Gryshova I. Y., Mityay O. V., Kuzhel V. V. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Actual Problems of Economics*. 2016. No. 3 (177). P. 66-72.
6. Сіра Ю. В., Коваленко О. В. Молочна промисловість України: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ : ННЦ ІАЕ, 2014. 90 с.
7. Тивончук С. В., Тивончук Я. О. Світовий ринок молока і молочних продуктів: особливості формування та тенденції розвитку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2014. Вип. 2. С. 57-64.
8. Тюха І. В., Стеценко О. Д. Стан та тенденції розвитку вітчизняного ринку молока та молочних продуктів. *Ефективна економіка*. 2017. № 3. URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5427>
9. Федосєєва Г. С. Україна на світовому ринку молочної продукції: проблемні питання та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6 (3). С. 110-112.
10. Федулова І. Ринок молочної продукції України: можливості та загрози. *Товари і ринки*. 2018. № 1. С. 15-28.
11. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 07.02.2019).
12. Statistics on merchandise trade. World Trade Organization. URL : https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm. (дата звернення: 17.01.2019).
13. Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн - контрагентів. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f3> (дата звернення: 07.02.2019).
14. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. - URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../. (дата звернення: 17.01.2019).
15. Bojnec Š., Fertő I. Export competitiveness of dairy products on global markets: The case of the European Union countries. *Journal of Dairy Science*. 2014. Vol. 97, No. 10. P. 6151-6163. <http://dx.doi.org/10.3168/jds.2013-7711>

References

1. Havaza, Ye.V. (2015). Svitoviy rynok moloka i molokoproductiv: tendentsii ta perspektyvy dlia Ukrainy [World market of milk and dairy products: trends and prospects for Ukraine]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 106-113 [In Ukrainian].
2. Harbuz, M.Yu. (2012). Svitoviy rynok moloka ta mistse Ukrainy na nomu [World market of milk and Ukraine's place in it]. *Ekonomika ta upravlinnja APK*, 9, pp. 20-24 [In Ukrainian].
3. Horlachuk, M.A. (2013). Ahrarnyi rynok v umovakh hlobalizatsii: tsyklichnist rozvytku, koekzystyvnist ta prodovolcha bezpeka [Agrarian market in conditions of globalization: recurrence of development, coexistence and food safety]. *Universytetsjki naukovy zapysky*, 2, pp. 219-222 [In Ukrainian].
4. Kryukova, I.O., Kalyna, T.Ye., Panteleiev, V.P., & Minakova, S.M. (2018). Export potential of the agrarian sector of Ukraine in a competitive environment. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, Vol. 3, No. 26, pp. 196-207. Retrieved from: <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v3i26.144833> [In English].
5. Gryshova, I.Y., Mityay, O.V., & Kuzhel, V.V. (2016). Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Actual Problems of Economics*, 3 (177), pp. 66-72 [In English].
6. Sira, Yu.V. & Kovalenko, O.V. (2014). *Molochna promyslovisht Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Dairy industry of Ukraine: current status and development prospects]*. Kyiv: NNTs Instytut ahrarnoi ekonomiky [In Ukrainian].
7. Tyvonchuk, C.V. & Tyvonchuk, Ya.O. (2014). Svitoviy rynok moloka i molochnykh produktiv: osoblyvosti formuvannia ta tendentsii rozvytku [World market of milk and dairy products: features of its formation and development]. *Visnyk ahrarnoji nauky Prychornomorja*, 2, pp. 57-64 [In Ukrainian].
8. Tiuha, I.V. & Stecenko, O.D. (2017). Stan ta tendentsii rozvytku vitchyznianoho rynku moloka ta molochnykh produktiv [Condition and tendency of national milk and dairy products market]. *Efektyvna ekonomika*, 3. Retrieved from: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5427> [In Ukrainian].
9. Fedosieieva, H.S. (2016). Ukraina na svitovomu rynku molochnoi produktsii: problemni pytannia ta perspektyvy [Ukraine on the world market dairy products: issues and development prospects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 6 (3), pp. 110-112 [In Ukrainian].
10. Fedulova, I. (2018). Rynok molochnoi produktsii Ukrainy: mozhlyvosti ta zahrozy [Dairy products market in Ukraine: opportunities and threats]. *Tovary i rynky*, 1, pp. 15-28 [In Ukrainian].
11. Statistics on merchandise trade (2018). *World Trade Organization*. Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm [In English].

16. Griffith G., Lattimore R., Robertson J. Domestic dairy policies and international market adjustment in a simplified model of world dairy products trade. *Journal of Policy Modeling*, 1993. Vol. 15, Issue 2. P. 141-156. [https://doi.org/10.1016/0161-8938\(93\)90013-G](https://doi.org/10.1016/0161-8938(93)90013-G)

17. Simo D., Mura L., Buleca, J. Assessment of milk production competitiveness of the Slovak Republic within the EU-27 countries. *Agricultural Economics*. 2016. Vol. 62. P. 482-492. <https://doi.org/10.17221/270/2015-AGRICECON>.

12. Statystychna informatsiia [Statistical information]. (2018). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html [In Ukrainian].

13. Zovnishnia torhivlia Ukrainy iz zaznachenniam osnovnykh krain - kontrahentiv [Foreign trade of Ukraine with indication of major counterparty countries]. (n.d.). *Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy*. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/f3> [In Ukrainian].

14. Total world export. (2018). *The Observatory of Economic Complexity*. Retrieved from: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ [In English].

15. Bojnec, Š. & Fertő, I. (2014). Export competitiveness of dairy products on global markets: The case of the European Union countries. *Journal of Dairy Science*, Vol. 97, No. 10, pp. 6151-6163. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.3168/jds.2013-7711> [In English].

16. Griffith, G., Lattimore, R., & Robertson, J. (1993). Domestic dairy policies and international market adjustment in a simplified model of world dairy products trade. *Journal of Policy Modeling*, Vol. 15, Issue 2, pp. 141-156. Retrieved from: [https://doi.org/10.1016/0161-8938\(93\)90013-G](https://doi.org/10.1016/0161-8938(93)90013-G) [In English].

17. Simo, D., Mura, L., & Buleca, J. (2016). Assessment of milk production competitiveness of the Slovak Republic within the EU-27 countries. *Agricultural Economics*, 62, pp. 482-492. Retrieved from: <https://doi.org/10.17221/270/2015-AGRICECON> [In English].

Patyka N.I. Competitiveness and positioning of Ukraine on the world market of dairy products

The purpose of the article is to determine a competitiveness level of the economic activity "Production of dairy products", evaluate Ukraine's positions on the world market of dairy products and determine their enhancing directions.

Research methods. In order to calculate an integrated competitiveness index level and determine the dynamics of dairy products export and Ukraine's positions on the world market of dairy products, were used such economic and statistical methods as comparative analysis, average and relative variables, statistical groupings, trend analysis, graphic method, index, coefficient analysis, etc. The abstract-logical method and the method of generalization techniques were used to develop measures for the dairy production competitiveness enhancing.

Research results. The integrated competitiveness index of Ukraine's dairy production for the period between 2014 and 2016 was calculated. It was determined that the industry's positive dynamics was determined by indicators of economic development, business activity in the industry, efficiency of sales management and goods promotion on the market. Downward factors for Ukrainian dairy production were a low rate of participation in foreign economic markets and unprofitability in the industry. Ukraine's share in the world market of dairy products remains insignificant and in its main segments does not exceed 0.06-0.52%. This situation is a result of systemic problems in the industry.

Elements of scientific novelty. Complex of measures of the dairy production competitiveness enhancing in Ukraine at the state and production management levels was defined. Directions for Ukraine's position strengthening on the world market of dairy products were determined.

Practical significance. Identification of systemic problems in development of the dairy products industry, measures of enhancing Ukrainian dairy production competitiveness and directions for strengthening Ukraine's positions on the world dairy market will allow to develop key priorities for formation of effective policy for increasing competitiveness of Ukrainian dairy products on world market. Tabl.: 4. Figs.: 1. Refs.: 17.

Keywords: world market of dairy products; competitiveness indicators; integrated competitiveness index; export; positioning; dairy production.

Patyka Nataliia Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor for doctor's degree of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Патыка Н. И. Конкурентоспособность и позиционирование Украины на мировом рынке молочной продукции

Цель статьи - определить уровень конкурентоспособности ВЭД 10.5 «Производство молочных продуктов», оценить позиции Украины на мировом рынке молочных продуктов и очертить направления их усиления.

Методика исследования. С целью расчета интегрального индекса конкурентоспособности, определения динамики экспорта молокопродуктов и места Украины на мировом рынке молочной продукции использовались экономико-статистические методы (сравнительного анализа, средних и относительных величин, статистических группировок, трендовый анализ, графический метод, индексный, коэффициентный анализ и т.д.) С помощью приемов абстрактно-логического метода и метода обобщения определены меры обеспечения конкурентоспособности производства молочных продуктов в Украине.

Результаты исследования. Рассчитан интегральный индекс конкурентоспособности ВЭД 10.5 «Производство молочных продуктов» за период 2014-2016 гг. Обосновано, что его положительную динамику определяли показатели, которые характеризуют экономическое развитие отрасли, а также показатели деловой активности, эффективности организации сбыта и продвижения товара на рынок. Сдерживающими факторами оказались убыточность отрасли и низкие показатели участия во внешнеэкономической деятельности. Удельный вес Украины на мировом рынке молочных продуктов остается незначительным и по основным его сегментам не превышает 0,06-0,52%. Такая ситуация стала результатом наличия системных проблем развития отрасли.

Элементы научной новизны. Установлены направления повышения конкурентоспособности производства молочных продуктов и усиления конкурентных позиций Украины на мировом рынке молочных продуктов на государственном и производственном уровнях управления.

Практическая значимость. Определение системных проблем развития отрасли, мер по повышению конкурентоспособности производства молочных продуктов и направлений укрепления конкурентных позиций Украины на мировых рынках молокопродуктов позволит разработать ключевые приоритеты для формирования эффективной политики повышения конкурентоспособности украинской молочной продукции на мировых рынках. Табл.: 4. Илл.: 1. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: мировой рынок молока и молокопродуктов; критерии конкурентоспособности; интегральный индекс декс конкурентоспособности; экспорт; позиционирование; производство молочных продуктов.

Патыка Наталия Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 27.02.2019 р.

Фахове рецензування: 18.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патика Н. І. Конкурентоспроможність та позиціонування України на світовому ринку молочної продукції. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 77 – 86.

* * *

Новини АПК

2019 року збільшиться валове виробництво пшениці, проса, гороху та ріпаку

Рекордний урожай 2018 року створив високу базу порівняння для показників 2019 року. За прогнозними розрахунками, валова продукція рослинництва цього року зменшиться на 5,3% проти показників минулого року, поінформував директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» академік НААН Юрій Лупенко.

За його словами, 2019 року прогнозується зменшення на 2,3% обсягів виробництва зернових і зернобобових культур – до 68,4 млн т проти минулорічних 70,0 млн т.

За прогнозами науковців Інституту аграрної економіки, в основному за рахунок збільшення урожайності виробництво озимих зернових зросте на 9,1% – до 29,8 млн т, у тому числі пшениці – до 26,2 млн т (+9,4%), а ячменю – до 3247,1 тис. т (+11,1%). Очікується підвищення урожайності пшениці – до 40,5 ц/га, прогнозується зібрати її на 8,7% більше, ніж торік – 26,7 млн т. Виробництво ярих зернових зменшиться до 37,5 млн т (-9,9%) переважно внаслідок зниження на 13% урожайності кукурудзи. Її очікується зібрати 31,6 млн т, тобто на 11,8% менше, ніж 2018 року. Внаслідок збільшення посівних площ на 5,1% та урожайності на 11,5% прогнозується зростання обсягів виробництва проса – до 94,2 тис. т (+17,1%). За рахунок значного підвищення урожайності – з 18,2 до 26,0 ц/га – очікується зростання виробництва гороху – до 878,9 тис. т (+13,3%). Майже на рівні минулорічних показників залишиться виробництво вівса – 424,9 тис. т (+1,5%). Виробництво гречки зменшиться проти торішніх показників на 10,6% і становитиме 122,4 тис. т. Також очікується зменшення виробництва рису – до 65,3 тис. т (-5,6%).

Серед олійних культур прогнозується зростання обсягів виробництва ріпаку – за рахунок збільшення посівних площ більш ніж на чверть (+25,6%). У 2019 р. воно очікується на рівні 3313,1 тис. т, що на 20,4% перевищить торішні показники. Валовий збір сої через зниження урожайності на 16,2% зменшиться порівняно з результатами 2018 р. на 12,2% і становитиме 3917,9 тис. т. Внаслідок зменшення площ посіву на 7,1% виробництво соняшнику у 2019 р. прогнозується на рівні 12,7 млн т, що на 10,3% менше, ніж торік. Виробництво цукрових буряків через скорочення посівних площ (-11%) знизиться на 7,9% – до 12,9 млн т. Картоплі прогнозується отримати на 8,6% менше, ніж торік – 20,6 млн т. Очікується, що валовий збір овочів зменшиться на 5,8% і становитиме 8,9 млн т. Плодів та ягід буде зібрано 2246,0 тис. т, що на 12,7% менше від тогорічних показників. Виробництво винограду прогнозується в обсязі 446,4 тис. т (-4,5%).

З урахуванням досвіду останніх років по більшості продукції рослинництва у 2019 р. слід очікувати збереження досягнутого у попередньому році рівня виробництва, а за сприятливих погодних умов можливо перевищення очікуваних показників, як це було торік з кукурудзою, підсумував Юрій Лупенко.

Довідково. Прогноз виробництва продукції рослинництва здійснено на основі визначених площ посіву і збирання сільськогосподарських культур та урожайності, розрахованої відповідно до розробленої науковцями Інституту аграрної економіки методики, за оптимістичним, середнім та песимістичним сценаріями з подальшим визначенням можливого варіанта.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»